

РАДОМИР БАТУРАН

ИЗНОВА УТЕМЕЉЕЊЕ СВЕТА ВРЕДНОСТИ

Ево књиге коју одавно ишчекујемо и ценимо, не по тенденцији и естетици, без којих није, него по таленту, ингениозности и храбрости с којима је написана. И научна је, и философска, и есејистичка, и путописна. Свеобухватна је временом и простором и супротстављена урвињању света класичних вредности западно-европске цивилизације, распаране по свим шавовима. Уз то је написана питким, београдским есејистичким стилем, у најбољем духу Настасијевићеве *мајтеринске мелодије* и метафизичке осећајности Црњанског. У српски народ дошла је ургентно у најпотребније време када му се растаче све оно што му представља печат и код: језик, писмо, вера, етос, традиција, патриотизам, породица, друштво и држава. Све му се то данас урвина хаосом некаквих либералних, *евројских вредности* и *савремених правила*: атеизма, либерализма, мондијализма, мултиетничности, грађанизма, цивилног друштва, родне равноправности, хомосексуализма, спонзорисаног и насилног миграционизма, неоколонијализма и неофашизма.

Професор Мило Ломпар написао је књигу *Похвала несавремености* (Удружење „Исидора Секулић” и Чигоја штампа, Београд 2023, исцрпан и подробан поговор Мирка Магарашевића) по значају равну Еразмовој *Похвали лудости*. У њој је мудро разобличио све наведене савремене пошасте које разарају читаве народе и државе, човека, његов етос и интегритет и све што је успостављано вековима као традиционалне вредности народа кроз све претходне цивилизације. Чини то аутор ове књиге аутентично, снажно и убедљиво, снажно мотивисано и чврсто компоновано, интелектуално поштено, користећи се методологијом паралелног и контрапунктног уочавања, вишеслојног анализирања и осликавања

духовним очима путописца, а промишљањем философа, са осећањем за нијансу, елиотовски контеплативног есејисте који еразмовски катализује уочене појаве виђеног.

Данас, када је човек сведен на број, компјутерски импулс, безличну вредност, када му је укинута приватност, када се хрли свеопштем обесмишљењу, када се сматра конзервативношћу, глупошћу, ишчашеношћу, заосталошћу, анахроношћу све што је несавремено, а сва изопачења класичних вредности савременошћу, професор Ломпар усудио се да напише књигу похвале тој и таквој несавремености. Или је то налог интелектуалног поштења и храбрости слободног, дубокомислећег интелектуалца да профетски сагледа сву штетност по друштво и појединца плиткоумне савремености, или још један облик исказивања српског ината и каприца? Одговор ће се наметнути сваком читаоцу који, без идеолошких и свих других предрасуда, чиста срца и бистра ума приступи читању књиге *Похвала несавремености* и сам закључи, по оној народној: „Попу поп, бобу боб”.

Књига има 16 есеја-трактата, чврсто повезаних као победничка игра у шаху, па је зато сваки есеј и назначен графичком ознаком, од отварајућег и сваког наредног потеза шахисте, до гамбита који води сигурном мату.

У првом поглављу је жижа постављена на камену спомен-плочу са натписом:

HERE LIVED IN 1784
DOSITEY OBRADOVICH
1742–1811
Eminent Serbian man of letters
First Minister of Education
in Serbia

Поставила ју је југословенска влада у избеглиштву. Плоча се налази на двоспратној згради на „самим рубовима лондонског ситија”, у потпуном је контрасту њена „засенченост наспрамним високим зидинама” отменијих зграда и речи уклесаних у мермеру, са динамиком безизразне гомиле људи, савремено одевених, који јуре у два правца испред станице подземне железнице коју је претходно посматрао путописац у центру Ситија. Све је у том центру града било *савремено*, па и безизразна гомила људи, напетих и опуштених, само је ова спомен-плоча Србину, „на рубу ситија, у бочној улици”, *несавремена*. Зашто? Детаљ је прошлости, историје незнатног народа и знак традиције која данас мало кога интересује, поготово у банкарском центру света. У каменој плочи нема

знака моћи, употребљивости и материјалне вредности. „Отуда је несавременост сасвим неприступачна моћи: прокажена и гурнута у тамну одсутног присуства. Као камена плоча са Доситејевим именом”, закључује путописац у првом есеју *1.63 e5 Досиџеј у Лонгону*. Јер, зна он добро да нема моћи изван савремености.

После овог путописног есеја долази философски трактат *Ориђинал и клоун* у коме Ломпар катализује „положај несавремености у савремености”. У овом трактату, он посматра појаве савремености и несавремености у свести човека из свих углова и закључује: „У часу када потпуно прецизно увиђа колико се егзистенцијална позиција коју бира – у духовном и стварносном виду – разликује од превладавајућих ритмова времена, човек унутар савременог света постаје несавремен”. Позваће се он ту и на Ничеов став да *смисао егзистенцијалној у нашем времену не може бити друго до настјајање* „да у њему делује несавремено [...] То значи против времена а тиме и на време и, надам се, у корист неког будућег времена”. Тако и Мило Ломпар, као и Фридрих Ниче, бира да буде несавремен у будућем цикличном кретању времена. Он налази да је страх од несавремености страх од самоће.

Професор Ломпар нема страха што је данас у самости, јер је видилац тог *будућеј времена* које ће му дати за право. Са тим убеђењем и пише књиге, као што су *Дух самојорицања, Поврајтак српском сџановцију, Полихисџорска истраживања, Слобода и истина, Полуинџелекџуалац и национална џолиџика, Оџроџијај с инџелекџуалцем* и *Похвала несавремености*, од којих су неке, за кратко време, доживеле велики број издања. Није ли и то знак да се његово мишљење већ потврђује и у савременом времену у коме их пише?

У трактату *Ориђинал и клоун*, Ломпар прави јасну разлику између анахроног и несавременог човека па каже: „Несавремен човек заузима став против савремености: док анахрон човек постаје мимо времена, дотле се несавремен човек ситуира унутар времена.” Не хаје он што га називају подругљиво *ориђиналом*, а простачки и лудаком, јер нема страха од савремености и зна да то чине савремени клонови. Зна и оно што је знао Еразмо Ротердамски који је тврдио да „између мудраца и лудака нема разлике; ако има, положај лудака је пријатнији: прво, јер их њихова сређа стаје врло мало, па им је довољна само машта о сређи; друго, јер је уживају у друштву с већим бројем људи”.

Дистанцира Ломпар и несавременост и провинцијалност. Он налази четири врсте провинцијалности: просторну, временску, провинцијалност у духу и егзистенцијалну провинцијалност. Прецизно их анализира и своди на анахроност која „омогуђава савре-

мености да само један моменат претвори у оно што је једино битно у човековом животу. Тек тајанствена саморазумљивост која чучи у савремености представља онтолошки облик њене провинцијализације: духа у времену, времена у духу”. Ту он изврсно запажа да „егзистенцијална маргина није нешто што пребива у простору... већ је она ситуирана... у запретаној свести о времену, у светлости једне утуљене луцидности у човеку”. Зна аутор ове књиге да је провинцијалност сопственија љубитељима савремености који потискују у себи оно што је самосвојно и сопствени стид ради дивљења поводљиве публике, да би свој суд подредили општем мњењу. Тако савременост постаје временска провинцијалност, а њени савременици клонови – људи без образа, личности и карактера.

Оригинални образац, мотивско-композиционо и значењски врло функционалан, у овој књизи се наставља: ред путописног есеја па ред контеплативног трактата, следствено потезима на шаховској табли до неминовног мата. У трећем есеју *Слободан Јовановић у Лондону*, професор Ломпар контрастира знакове моћи Вестминстерске опатије и натпис на спомен-плочи на хотелу у коме је живео изгнани Слободан Јовановић. Опатија га одбија њеним знаковима моћи јер му делује као „закровљена гробница моћи”. Не налази ништа ни на њој ни у њој од *декиририковској преокрећџа* у његовом *меџафизичком сликарсџиву*. Из ње је „ишчезла метафизичка сеновитост призора”. Она се, „као постмодерна савременост потврђује у бескрајности сопственог простора”. А у натпису на спомен-плочи, у коме се набрајају „полихисторске склоности и способности човека који је био споменик и оличење српске грађанске интелектуалне елите, њене ерудиције, духовности, шарма и стила”, сувише савремено, сразмерно западном поимању вредности и политичке моћи, пренаглашено се истиче да је био „Prime Minister of Yugoslavia”. Упућује нас да је само то савремено и вредно у поимању европског човека, а оно, тек узгредно набројено, да је Historian, Literary Critic, Legal Scholar несавремено и мање важно. Ипак га то несавремено у натпису, што јесте есенција његове личности, спашава да се савремени клонови, који безлично извиру из подземне железнице, не подсмехну његовој несавремености.

После шетње кроз Кенсингтонски парк путописац залази у вијугаве лепе улице и у њима још лепше куће и продавнице. У њима је коштала 10 фунти кутија цигарета 2015. године, а књига о Стриндберу, илустрована репродукцијама пишећих сликарских платна, на луксузној хартији, 12 фунти. Даје му то повода да закључи да је у поређењу тих цена изражен сав однос између савремености и несавремености јер је „кловн увек скуп, па и све што он чини – у науци, у политици, у уметности, у филозофији – мора да

кошта, онако како ориџинал представља нешто што добијамо у бесцење”. Књига се наставља наизменичном сменом есеја духовног путовања и философских трактата који долазе као мисаони катализатори паралелног, али контрапуктног разматрања савременог и несавременог, уоченог у европским градовима.

У трактату *С оне сѝране задовољсѝва* аутор поставља више питања, од којих је кључно: „Како изабрати могућност да се крећемо против времена?” У духу и стилу словенске антитезе, Ломпар се пита: „Ко би био спреман изабрати да је могућност кретања против времена нека разумна могућност? [...] Зар одасвуд не опомињу да треба искористити тренутак који је *ѝу* не би ли утврдили и осведочили импулсе времена? Зар не постајемо смешни ако идемо против тренутака које време диктира у нашим животима.” И, коначно, одговара да, ако изаберемо пут који иде *ѝроѝив времена*, ми смо „смешни, као они који нису кловнови, постајемо бића на која не вреди потрошити ни једну реч”. Одмах затим закључује да „та реч неумитно припада злим кловновима као витезовима савремености: и у филозофији, и у књижевности, и у политици, и у уметности, и у банкарству. Кловнови, наиме, нису ни смешни ни тужни, што су некада били, док је било *несавременосѝи*, они су предодређујуће постали *зли кловнови*.”

Попут Светозара Влајковића,¹ Мило Ломпар духовито то илуструје *ѝурисѝичким* симпозијима кловнова које им организују богате корпорације по медитеранским хотелима, на којима саопштавају своје радове пред обавезним политичким, корпорацијским и банкарским жрецима и *дуѝим ноѝарама* у првим редовима. Потрпају богате хонораре и задовољни се враћају у своје земље и градове. А онда те радове објављују „у најтиражнијим издањима новина које живе од плаћених огласа банака, корпорација и осигуравајућих друштава”. Према томе, *зли кловнови* не излазе из заклона у којима им је све дозвољено, само да не пишу и учествују у контрапокретима. Зато се наш аутор пита: „Колико човек треба да буде блесав да би поверовао” туристичким научницима и писцима којима не смета да се појављују у одеждама злих кловнова? Нажалост, на њиховом знању почива савремени свет. Овде професор Ломпар даје поразан суд о савременом интелектуалцу: „Управо склад талента и савремености чине од кловна судбинску фигуру: без талента, кловн је само глупак; без савремености он је непотребан.” *Јер, кловн иде сѝазама задовољсѝва*, закључиће професор Ломпар на следећој страници овог трактата, да би наставио да про-

¹ Светозар Влајковић, *Дон Жуан беоѝрадски у џуми чудновайѝој*, Просвета, Београд, 2005.

блематизује однос личности и задовољства, савремености и несавремености.

Да бисмо схватили све димензије његовог проблематизовања наведених феномена, довољно је навести само неколика питања која он поставља у трактату *С оне сџране задовољсџва*: Да ли су наши животи само изручени стихији кретања, као пулсирању знакова који – попут мигаваца у саобраћају – одговарају на леву и десну ротацију? Како, дакле, успети да у својој осећајности и у својој свести узмакнемо од задовољства? Можемо ли, дакле, у данашњем времену – када је ствар духа пала испод сваке вредности унутар јавног саобраћаја – да овладамо сопственим задовољством?

Све велике философије, од Платонове до Кантове, постављале су ова питања и на њих одговарале са великим НЕ, а религије том негацијом започињале своје заповести. На исти начин је одговорио и Мило Ломпар:

Човек је суверен само онолико колико може да каже *не*: у тој речи није скривена само највећа моћ него и највећа егзистенцијална неопозивост [...] Јер, само *не* увек мора почети од човека самог: рекавши себи *не* – у свету у којем непрестано одјекује *га*, у телу које изнова подстиче *га*, у духу који се крије од сопственог понора наметнутим пројектовањем у свеобухватно *га* – човек стиче неку могућност да на други начин осети своју егзистенцију. [...] Јер, казати *не* самом себи – на начин сведочења, што значи претворити *leksis* у *logos* – значи казати *не* неким најинтимнијем очекивању и некој најтананијој жељи. [...] И у томе је парадокс несавремености: само нас једно *не* – неугледно и загуљено у мноштву савремених *га*, која се прерушавају у *можда*, *зависи*, *углавном* – уводи у особени и лични мир.

Ово *не* професора Ломпара равно је оном НЕ на почетку свих *десеџ Божјих зајовесџи* које, док су их људи молитвено изговарали и поштовали, светлило им је животни пут као Сунце, као светачки ореол, као Бог у узвишеном животу и свету. А откако га људи не изговарају ни молитвено ни никако, срзоао им се и живот и свет у каљугу „по којој сви гацамо, само неко у каруцама, а неко у опанцима”, како је говорио стари добри Иго. Јер – пише у *Похвали несавременосџи* – „свет без онтолошког одзива обећању у нама открива се као онтолошки одзив бола”. Ово је основни одговор за сваког правога човека. Не оставља нас аутор ни без оног изузетног, појединачног одговора: „Један од могућих – свакако несавршених – одговора обележава лична спремност да умремо у складу са иде-

јама и схватањима која су испунила наш живот. Можда да умремо на тргу, у мноштву света, премда и тада умиремо у самоћи.”

Аутор есеја *Црњански у Лондону* налази спомен плочу овог српског лиричара метафизичке осећајности на сувише стварној и још сувишније савременој лондонској улици Queensway, са мноштвом радњи јефтине робе из целог света и сиротињских ресторана које рекламирају блештава светла. Из станице подземне железнице куља гомила људи „плебејског шаренила”. На згради пише:

MILOŠ CRNJANSKI

1893–1977

Serbian Author

lived and wrote

here

1953–1965

Зграда личи на касарну, са полуиструлелим рамовима и отрцаном фасадом, очигледно рађена од јефтиног материјала за небзбринуте људе. Недалеко од ове улице је Luster Gate, где су смештени елитни хотели и лепе зграде, без вашарског декора на широким тротоарима којим шетају уштогљени јапији. Ломпару зграда на којој је спомен-плоча његовог омиљеног писца „сугерише неку сасвим савремену безличност”. Овом духовном путнику не остају непримећене значењске нијансе у третману три великана српске културе у Лондону. Док је Доситеј „Eminent Serbian man of letters”, Јовановић „Serbian Historian Literary Critic Legal Scholar”, Црњански је само „Serbian Author”. Значи, није ни *еминентан*, ни *дипломата*, ни *романописац*, ни *јесник*, ни *есејиста*, ни *писац политичких чланака*, иако је то све имао у својој личности и јавном деловању. Овај различит третман и на спомен-плочама три истакнута представника српске културе није формалан, нити је ствар у нијансама самерљивим њиховим делима, него савремена рецензија и политичка, идеолошка тенденција.

Професор Ломпар у томе види „како *савременост* утискује свој печат на *несавременост*, како *одсуством* означава своје присуство у сусрету две осетљивости: оне опрезне грађанске осетљивости да се Милошу Црњанском не призна ни оно што је проверено и истинито, да је *diplomat* и *eminent*, да се он заувек задржи *ио*г сумњом, и – зачудно срасле са најинтимнијим дахом нашег грађанства: и пређашњег, и садашњег – далекосежне комунистичке нетрпељивости према њему”. Јер, на плочи пише да ју је поставио *Serbian Council of Great Britain*. У томе нису амнестиране ни лондонске власти, јер Албион увек делује по својој империјалној

етици: *ми смо ѿо ѿлаѿили*. Сјајна су ова Ломпарова паралелна одсликавања по контрасту. Прошетаће он и до Portobello Road и видети да енглеске власти ништа од тог нису изоставили свом суграђанину Џорџу Орвелу иако им није био *ѿолийѿички кореѿијан*. На његовој спомен-плочи пише и да је *novelist* и *political essayist*.

Занимљиво је и Ломпарово запажање у овом есеју о томе како Црњански није могао „да се уклопи у свет другачији од оног у који је зашао”. Није он могао да се уклопи ни у свет из кога је пошао ни у који је зашао, јер је био личност „несистемског карактера”, а силе сваког система „избацују на маргину оно што им не одговара”. Црњански је „човек без места у свету [...] не дише у ритму светског одјекивања [...] то је човек који дише у духу који је с оне стране света. Отуда и његов космополитизам, и његов национализам нису, ствар света него духа”. Поткрепиће Ломпар ово своје запажање Ничеовим мишљењем које гласи: „Имати многобројна велика унутрашња искуства и гледати на њих и изнад њих духовним очима – то чине људи културе који дају ранг свом народу”. Ова Ничеова мисао важи и за аутора књиге *Похвала несавременосѿи*.

Посматра он духовним очима и савременост у нашој стварности и оној у којој је живео Црњански и овог најпоетичнијег српског романописца. Тачно је да се он није могао уклопити у Београду (ни у монархистичкој ни у комунистичкој Југославији), али ни у Берлину, Риму и Мадриду у којима је представљао своју земљу, а немоли у Лондону у који је прогнан. Он је без места у свету јер је зашао у тај свет, а по свом духовном склопу му не припада па се не може ни уклопити. Андрић, Крлежа па и Гете су могли. И Емир Кустурица је изгнаник, али је нашао своје место у средини у коју је зашао. У њој је саградио своје градове средствима зарађеним својим талентом, радом и делима која је свет прихватио. Сви су они имали своје градове. Имају их и иза живота. Живе и у својим делима, али и у топонима и институцијама својих места с којима су се узајамно градили. Црњански је нашао *ѿуѿи који кроз ѿроб води* (Јован Суботић, *Ембрион*) само у својим делима. Јер, и кад је правио уступке савременим срединама и људима који су стварали јавно мњење у њима, није успео ни да се прилагоди ни да га прихвате бар себи равним. Мило Ломпар је то маестрално ситуирао у књизи *Црњански – биоѿрафија једноѿ осећања*.

Али, и у овом путописном есеју изузетно снажно и језгровито је сагледан проблем неприхватања и одсутности Милоша Црњанског у свету савремености:

Постоје ставови који се оповргавају, мењају, допуњују, проширују, али *човек* који је у срцу различитих ставова остаје *исти*.

То је био Црњански. Он је био човек прилично великих јавних недоследности, условљених његовим друштвеним и књижевним очекивањима, његовим темпераментом неубичајене силине, његовим страховима великих распона, али је његова *унућрашња личност* [...] била испуњена скривеном егзистенцијалном доследношћу.

Јер, личност Милоша Црњанског јесте *биографија једној јединственој осећања којим је бранио пребивање у слободи која је избор његовој самсјива*: како пише Јасперс.

У трактату, са динамичним и упитним насловом, *Ко је субверзиван?*, Ломпар ће изрећи посве оригиналне и профетски тачне мисли које нису тако дубоко и јасно изречене пре њега у српској литератури. Он не прихвата да је савременост надахнута индивидуализмом. По њему, она се темељи на себичности „коју човек прихвата као индивидуални животни рачун”. А свакодневно арлаукање „јавних трубадура о неопходности уважавања разлика у човековом животу праћено је све очигледнијом и већом унификацијом свести и света: све до једноличности продавница, мисли, идеја и поступака”. Све је сведено на продавца и његов профит и потрошача и његово обмањивање. Савремени политичари, које доводе и држе на власти најбогатији поседници капитала у свету, панично се труде да се окруже групом потплаћених истомишљеника, па и филозофа, који постају тривијални, свакако свесни свог „наказног понашања”. Сви лажу, подмићују и подваљују с позиције моћи и капитала. Ко свој живот мери кораком савремености, он мора унапред пристати да се одрекне слободе, приватности и различитости од кловнова.

Слобода је изашла из моде код људи који имају рђаву свест апологета и „сумњивих интелектуалаца”, каже Ломпар. Јер, у царству злих кловнова „није неопходно да будете оригинални него ефикасни, као што није неопходно да будете слободни него успешни”. У том хаосу савремености олако се одустаје од личног става, чак и од личности. Интегритет своје личности можеш сачувати само на маргини друштва, као монах или слободни и поштени интелектуалац који је изабрао маргину да са ње делује као независан мислилац који је унапред осуђен да је „субверзиван елемент друштва саображеног правилима велике лажи о савремености”. Субверзивност је укорењена у несавремености јер је „савременост апологетска, њен модел и став су увек конформистички, док је несавременост критичка, па су јој модел и став не-конформистички”.

Како је субверзивно све оно што је против поретка, Ломпар види три начина субверзивног деловања: субверзивност унутар поретка, као изазовна противтежа, са идејом да се поредак поправи;

субверзивност унутар поретка, као одупирање систему, са идејом да га замени неки бољи поредак; субверзивност ван поретка, без претказивања бољег света у апокалиптичном кошмару саморазарања поретка.

Овако нам постаје потпуно јасно зашто су монаси субверзивни у свом одбеглом свету, а морални и интелектуални инвалиди, као што су Трудо, Шолц, Макрон, и сви њима слични кловнови на челу држава и светских организација, попут наших дужносника, ревносни послушници изградње Новог светског поретка у хаотичном свету савремености. Са своје маргине дугог избеглиштва питамо се зашто српски интелектуалци не полазе за поштеним, слободним, доследним и храбрим интелектуалцима (ако се бар један налази међу њима), па нека буду проглашени *субверзивним елементом, ориџиналом и лудаком*? Јер, у свим досадашњим друштвима у којима смо живели, *зли кловнови* апокалиптично су нам урвинили и друштво и државу које су, наводно, они изграђивали.

Они који нису пристајали на живот и друштво у којем квазиљуди, квазиинтелектуалци, квазикритичари и зли кловнови обезбеђују само *вечну йројточносїй власїи* („револуцију која тече“) интуитивно су припадали овом трећем Ломпаровом начину испољавања субверзивности, јер су прибегли избеглиштву и пристали да буду маргиналци. Сматрали су да је у бежању спас, а одбол у брдима. Променили су 4-5 друштава и држава и нигде нису нашли Платонов идеал друштва и државе у којима најмудрији и најпоштенији владају. Изабрали су самство своје радне собе и глувоћу планина. Вероватно шапућу и они похвале књизи *Похвала несавременосїи* професора Ломпара, јер се проналазе у њој. Проналазе и отаџбину, боље него у *родини* којој се често враћају, а никако да јој се посве врате. Главни мотив наше похвале Ломпаровој књизи јесте што смо у њој (као и у претходним његовим књигама) нашли да је њен аутор аутентичан критичар који је почео *їшамо їге су квазикриїичари засїали* да се не би замерили властима под чијим су заклоном увећавали свој конто. Мило Ломпар пише тако да се замери „на све четири стране света“, а највише „дежурном кловну“. Јер, зна да се „најбоље пише и најистинитије види када се пише с осећањем да нема никаквог уточишта.“ Зато је он наш критичар.

У трактату *Ко је субверзиван?*, Ломпар је изнео поражавајуће мисли не само за актуелно српско друштво, него и за цео савремени свет и издишућу цивилизацију која гори са оба краја. Једна од таквих мисли је да у младости више нема *їобуњеничкої ероса*. „Уз аплаузе савремености и кловновске наклоне..., млади су се претворили у највеће опортунисте. Постали су спремни на уклапање: као серијски кључ, као собна лампа, као пластична флаша – као

конзерва; млад човек, а у ствари – редизајнирана конзерва.” Нису ли такви сви југенди, сви пионири и омладина, сви ботови и батинаши? Таква младост јесте срж егзистенцијалне похлепе којом се влада. На крају овог есеја-трактата професор Ломпар закључује да је потребан „егзистенцијални контрапокрет” који „почива на човековом самоограничењу, на његовом уношењу свести о граници и доживљају егзистенције: на његовом претходном пристанку да не постоји” – на етичности и храбрости да се зна када треба изговорити оно судбоносно НЕ које увек кошта: некад и главе.

Сваки Ломпаров есеј у књизи *Похвала несавремености* има мисаону срж путовања, јер он путује духом који му даје мисао. Та срж путовања у Чешку и источну Пруску је мисао да су Срби и Руси изгубљени у фамозној историји савремености још фамозније Западне Европе. Као знак поред пута упућује га на тај закључак компјутерска мапа испред одаја Музеја Битке код Аустерлица која је и блештећим натписом на екрану савремена: *Европа данас*. На њој су светлосно уцртане границе свих држава и уписани њихови главни градови, само на оном оивиченом, празном, црном простору који припада Србији није уписан њен главни град Београд, а на просторима Румуније и Бугарске, као и просторима светлосно оивиченим границама новостворених држава: Словеније, Хрватске, Босне и Херцеговине и Македоније светлуцају натписи њихових главних градова. „Изгубљени у несавремености, постајемо изгубљени и у савремености”, закључује дух путописца. Њему није остало непримећено да сви у свету ту битку зову *Бишка код Аустерлица*, а само је Чеси називају *Бишком код Славкова*. Ваљда они знају да се одиграла код тог њиховог села, а не код топонима који у самом корену има асоцијацију на Запад.

Дух овог путописца даље запажа да су у овој бици учествовала три цара: француски, аустроугарски и руски и да је само руски цар победио и гонио Французе све до Париза. Улеће асоцијација о тој бици из Толстојевог романа *Рај и мир*: „онај сјајни јуриш коњичких гардиста коме су се дивили и сами Французи”, и асоцијација из *Сеоба* (друга књига) да је тај јуриш водио Србин, „ђенерал Николај Иванович де Прерадович командовао је коњичким гардијским пуком, који се у бици, код места Аустерлиц, прославио”. Дух путописца прелази у тихи отпор, јер опажа да ни у једној поставци музеја нема ни славног јуриша руских коњичких гардиста ни имена Србина који је командовао тим гардистима. Трећи знак, више нијанса тихог отпора у путопишчевој мисаоној сржи да рецепционарка у хотелу у Прагу Немцима одговара на немачком језику, а на питање госта, такође упућено на немачком, одговара на енглеском језику, јер је препознала по акценту да није

Немац. „То је тачна мера онога што она мора и онога што она хоће”, закључује професор Ломпар.

Мозаичну мисаону срж овога путописног есеја допуњава и права бравура коју путописац изводи у разговору с чешким студентом из Брна коме казује узгредно да је из Моравске, а студент га исправља казујући да је из Чешке. Када му, на крају разговора, путописац пожели срећан повратак у његову лепу Моравску, студент ће опет, са учтивим негодовањем, одговорити: „Ми то називамо Чешком”. Поентирајући ову хуморно-ироничну бравуру, путописац ће му, такође учтиво, само напоменути да нема разлога за љутњу „јер и ми Косово зовемо Србијом, па сте га ви признали као посебну државу”.

„Следи асоцијација – као оно што обезбеђује вредност путовања”, она најављује посету сабирном логору за европске Јевреје у Терезину. Фашисти нису уништили ништа пред најездом победничке руске војске, као што су то урадили хрватски фашисти у Јасеновцу. У логору је све сачувано, од велике Давидове звезде на гробљу поморених Јевреја и скученог дворишта за њихову шетњу до целатске егзекуције, преко спаваоница са троспратним лежајевима-пречагама и бубњарама за грејање, до мемле из порозне цигле и малтера. Подсетило је то путописца на описе гулага у делима Солжењицина и Шаламова. Крунска асоцијација која оправдава пишево путовање јесте да је на тим црвоточним пречагама лежао и Виктор Франкл, бечки психијатар „који није човека одредио само као биће жеље, што се у наше време претворило у културу задовољства, нити само у биће моћи, што нас је у сопственој немоћи довело до осећања егзистенцијалног вакуума, него је осмислио схватање човека превасходно као бића коме је неопходно осећање смисла”.

У дворишту у ком је Франкл шетао пре његовог пребацивања у Аушвиц и Дахау, Ломпар ће претпоставити да је и осмишљена, проосећена и доживљена његова „мисао о смислу који припада патњи у човековом животу”, а она гласи „да истинско трпљење значи унутрашње остварење”. Ту мисао је касније и записао у књизи *За што се нисте убили*: „Духовна слобода, која се човеку не може одузети, пружа му до последњег даха могућност да осмисли свој живот. Јер, радни живот у коме човек може стваралачким чином да остварује вредности није једини живот који има смисао, нити је то само хедонистички живот који човеку пружа могућност да се испуни доживљајем лепоте у природи и уметности; већ свој смисао задржава и живот који, као у логору, више нема никакве шансе за остваривање стваралачких или хедонистичких вредности, него му једино још пружа шансу морално највреднијег држања,

тј. става који он заузима према коначној ограничености своје егзистенције”. По Ломпару, то обухвата појам *εἷος*. „Јер, етос – као карактер, као став – подразумева не само човекову мисао него и са њом повезује човеков чин”. Због бројних овако дубоких понирања у феномене човека, његове егзистенције и делања, у распону уздицања његовог етоса до божанских висина и срзавања до злог кловна, сврстали смо ове Ломпарове есеје у философске трактате.

Ништа мање не потврђује вредност његовог путовања у Терезино застајање пред плакатом „са кога нас је посматрало лице једног младића, готово дечака, чије су очи сијале”. Тај поглед, који га је прожео и приковао за земљу да стане, припадао је малолетном српском хероју Гаврилу Принципу који је зауставио и престолонаследника аустроугарске монархије да више никада не покуша да пркоси поробљеним Србима и да их понижава на њихов национални празник Видовдан. Фамозна савремена историја је тај датум прогласила поводом за почетак Првог светског рата, а још фамозније и савременија данашња фалсификаторска, америчко-европска историја проглашава га терористом. Ни стара кустоскиња у срцу није поверовала савременим фалсификаторима. Препознала је у укоченом путописцу пред плакатом да је Србин и показала му самицу у којој је мучен и уморен Гаврило Принцип.

За путника метафизичке осећајности нијансе су важне, јер он путује духом дубље и више него ногама. Тако ће приметити да у каталогу о Терезинској тврђави поред Принциповог имена пише на енглеском реч: *assassin* којом су именовали муслиманску секту из 12. века чоји су припадници, под дејством хашиша, чинили за Енглезе несхватљива жртвовања. Тако су они и овом српском хероју приписали њихово глупаво схватање не знајући да онај патриота који је спреман на велике жртве заслужује и велику част. Путописац му је и одао дајући свом есеју наслов: *Сѿомен Принципу. Терезин*. Итекако је важно запазити нијансу у позицији имена овог божанског жртвеника у наслову Ломпаровог есеја. За разлику од њега, зли кловнови савремености обесмишљавају и чин жртвовања и жртву и њен етос приписујући националним херојима да су подвиге за слободу, свој народ и отаџбину чинили под утицајем хашиша.

Овом европском бешчасћу раван је и поступак најстарије српске новине, *Полиѿиике*, што у свом подлиску доноси сва обавештења о Терезину, сем не да је у њему био заточен и уморен Гаврило Принцип. И ово је једно од ингениозних запажања Мила Ломпара. Ми се питамо није ли и Терезин, као наши градови: Титоград, Титово Ужице, Титов Дрвар, Титов Велес, Титова Кореница, и данас споменик великом злом кловну? Важи ли и код Европљана и

данас крилатица: *И после Терезије Терезин*, као код нас: *И после Тиџа Тиџо*? Као да нам ову малициозну мисао потврђује српски Велики Зли Кловн из наше меморије који стоји мирно пред спомен-плочом у Сребреници, испред фалсификаторског Земаљског сабора мртвих муслимана, на којој пише да је његов народ геноцидан. Вероватно је зато путописац закључио: „Да је остао у Терезину, могли смо му оставити и цвет на гроб.” А Принцип је пренет у Сарајево у ком нема ни улице с његовим именом, ни оних стопа у бетону на тротоару са кога је пуцао на Фердинанда, а у стакленом излогу музеја су Хабзбурзи. Већина Принципових земљака, фанатизованих исламом и мржњом, данас га сматрају терористом. Свеобухватнијег, пунозначнијег и целовитијег путописног есеја нисам до сада прочитао.

У трактату *Окрућосћ несавременосћи*, професор Ломпар се бави искуством несавремености, толерантношћу људи у суду и карактеру, односом карактера и интелекта и несавременошћу као егзистенцијалном садржају. За њега је искуство несавремености испуњено веома осетном суровошћу, јер је у савремености превише љубави према себи, а несавременост налаже да се одрекнемо ње. „Окрућност и хладноћа тог невидљивог налога нису у томе што он означава човекову безначајност у игри елемената, већ што налаже растакање свести о изузетном значају који ствара човекова везаност за савременост.” Ломпар налази да су ретки људи који су толерантни и у суду и у карактеру јер, каже, „њихов наука је егзистенцијалан”. То је зато што се мора „бити доследан и попити лек макар био отрован”. Он спаја појам толеранција с површним људима, „*одвише савременим*, који се прилагођавају околностима и расположењима, који шамарају празнином” јер ништа не мисле, не знају да „није човеково незнање мера света него је светско незнање мера човека”.

Ломпар у несавремености види окрућност као казну онима који су неприлагодљиви јавном не-моралу. Само у спорту налази чист облик савремености јер је „одређен победом или поразом”. Непоречив је његов суд о дистинкцији људи који имају карактер, а немају интелект и оних који имају интелект, а немају карактер. У том суду дође закључак, као мат у шаховској игри, да су „најређи људи који имају и интелект и карактер: и срце и главу, и вољу и ум”. Ништа није мање матирајући закључак овог трактата у коме професор Ломпар каже да је

основа несавремености превасходно један *еџзисџенцијални садржај*, док је актуелна несавременост – која чини видним и у дубљем смислу уопште постојећим – увек превасходно *еџохални садржај*.

Тај spoj *еџзистџенције* и *еџохе* испуњава својства која образују искуство несавремености.

У средишњем делу Ломпареве књиге *Похвала несавремености* налазе се изузетно значајни и умни трактати о *еџзистџенцијалној левици* и *релиџији*. Трактат о *еџзистџенцијалној левици* нам је посебно занимљив зато што је, по први пут у српској литератури дефинисана као „једна несавремена, одвише несавремена појава”. Ломпар њен етос доводи у егзистенцијалну несавременост, јер се њена суштина огледа у „непоткупљивости личног ангажмана: на улици, у побуни, у протесту”. Припадник егзистенцијалне левике мора бити егзистенцијално несавремен. Он не прихвата слободу „само за присташе власти, само за чланове једне партије”, јер је „слобода увек само слобода оног који мисли другачије”, како је још 1914. писала Роза Луксембург.

Професор Ломпар даје прецизну анализу и бројне илустрације како су егзистенцијалну левицу изневерили политички левичари који су промарширали кроз институције власти и стигли до

потпуне неаутентичности: фино изрезбарено подручје церебралности, процедура и сталожености, праћено задовољним осмехом капитала. Управо њих узнемирује егзистенцијална левица као њихова лоша вера и рђава савест: онако како несавременост свагда узнемирује савременост. Они су учинили да патос *еџзистџенцијалне левике* постане епохално превазиђен. Тако је *кловн* – тај општи симбол савременог система – постао и његов знак.

Аутору није било тешко да дефинише и илуструје своја промишљања примерима из своје аутентичне савремености у којој живи и трпи тортуру политичких левичара – злих кловнова.

У трактату *Homo religious* професор Ломпар, као дубоко мисаон човек на духовном путовању кроз Америку, не диви се дрворедима олеандара, панија, палми и чемпреса ни непрегледним пољима пшенице и кукуруза, него промишља о пустим катедралним црквама на трговима градова из времена моћи цркве и оним малим, притешњеним и празним међу громадним зградама банака, осигуравајућих друштава, берзи и фондова мултинационалних компанија на које је америчка савременост пренела моћ цркве. Те моћне зграде постале су знак времена, каже Ломпар. „Није ли ово испражњавање цркве у сваком смислу, осим спољашње образине, дубоко симболично?”, пита се он и додаје: „остали су само њен декор, и њен украс, јер као да је нестало светих сакрамената”. Примећује он и истакнуто *радно време цркве* на закључаним дверима,

као на вратима државне администрације. И закључује да нам је преостало само „егзистенцијално утемељење вере. Јер заједница – национална, друштвена, породична, класна, религијска, грађанска – једноставно се распала, дух времена – тај поуздани знак епохе, њеног присуства као *савремености* – као мољац је изгризао сваку визију међуљудског ткања: остао је човек који је сам. У том искуству се додирују самоће: самоћа човека на тргу и самоћа човека у цркви”.

Изузетно је по значају путопишчево примећивање углађеног старца, са кишобраном преко руке, испод једне надстрешнице на тргу у Соренту. Ни очима, нити било којим покретом тела не одаје нервозу чекања некога, ни љутњу и радовање очекивања. Ни галама на тргу и у оближњим ресторанима не заокупља његову пажњу. „Не постоји никакво одакле нити никакво куда. [...] У његовом чекању неопажено титра његова самоћа”, проницљиво запажа аутор на свом духовном путовању и профетски закључује: „Само анонимна самоћа заувек остаје трагична”. Стари, пристојни господин зна да ћути, трпи и чека. Питамо се, није ли то најдубљи наук и најдужа и најчешћа појава у нашим животима?

Професор Ломпар то стање свести именује *лађу њосијања која извире из самоће*. Затим улази у чувену катедралну цркву у Соренту на недељну мису да то потврди савременошћу. Све сија, раскошно, помпезно, од витража, кипова, оргуља до свечаних одежда свештеника, у краљевским бојама, који *крмане између њразних клуџа*. „Све је било на свом месту и све је било узалудно”, јер није било људи. „У ваздуху није одјекивао божанствени час литургије него је лебдео јалови дух церемоније”, катарзично закључује путописац.

Соренто је град са много цркава. Зашао је путописац и у оне склонитије и мање и нашао их празне. У црквици, *затвореној међу радњама*, сусрео се са дуплом самоћом: самоћом у празној цркви и самоћом у само једном човеку у њој. За овог духовног путника, „тишина више није била празна него потресна: сам, без сведока, без друштвеног окружења, очију упртих у крст, он шапуће речи које треба да створе невидљиви мост између њега и онога који је – давно, као и сада – распет на крсту”. У овом путопишчевом просећању са човеком који је сам у цркви, са непрекидном молитвом на уснама, видимо најтананије, уједно и најдубље понирање у душу верника који се обраћа распетом Богу.

Ломпар се пита шта тог усамљеног верника и Бога спаја и одговара да је то *самоћа*, као *духовни мост* који „претходи сваком споју у крсту и сваком распећу”. Захваљујући овој Ломпаровој анализи схватамо да *разговор са Бојом* није само песничка фикција

него да га истински верник и конкретно остварује посредством духовног моста кога метафизичком осећајношћу најживотније и успоставља. Његово срце, груди, све оно заумно, које не можемо спознати ако не верујемо, сведоци су да *духовни мост* између Бога и верника постоји. Професор Ломпар констатује да је овај усамљени човек и дошао у

малу цркву, готово закриту, није се упутио катедрали, нису му били потребни други људи, јер са њима не може ући у основну самоћу, са њима до ње не може допрети, пошто се тоне у ситуациону усамљеност: као друштвена конвенција, она је препрека да се у егзистенцијалној самоћи сретне са Христом. [...] Тишина скровитиог места – пустиња, испосница, црквица – уводи у стање одвајања од света. Само празна црква, само модерна безавичајност, може остварити егзистенцијалну самоћу за сусрет са Христом. [...] Човек и Христос се сусрећу – можда се тако једино и могу сусрести – кроз најинтензивније осећање самоће. У трајању и јачини овог осећања, на његовој највишој тачки, човек допире до самоће Христовог крика: Боже мој, Боже мој, зашто си ме оставио? То је час највише људске и, истовремено, божанске самоће.

Такав час божанске самоће Ломпар налази још само у Мунковом портрету Ханса Јегера. Налазе га и монаси у скровитим манастирима, испосници у келијама над стенама и у пустињама. Зар сви пророци не долазе из пустиње?

Слично мишљење налазимо и у писму Растка Петровића из Рима Марку Ристићу који му тражи помоћ када је запао у интимну тескобу у Београду, само без оволико дубоког и изнијансираног понирања у психу усамљеног верника. Усуђујем се овде записати да и писац есеја *Homo religious* живи у *ејзистенцијалној самоћи* и да му је писање *ејзистенцијално самоосвећивање* самоће из своје несавремености у временској и просторној савремености коју креирају зли кловнови. Имплицитно он то и наговештава када записује у овом трактату: „То је слично самоћи писања у времену које [...] оповргава свако писање.”

И усамљени господин на тргу, под стрехом, с кишобраном преко руке, и верник у заклонитој црквици, и боем-писац на Мунковој слици и писац овог есеја, и Христос на распећу су несавремени, окружени кловновском атмосфером свепростирања хаоса у времену које се циклично креће, али се у њиховој *ајсолућној несавремености* осећа *ћушања која изводи из самоће*. Тај пут је да знају да ћуте, трпе и чекају тихо се опирајући и знајући када да крикну несавремено, као пророк из пустиње, кад контрапокрет

мора да почне. Јер, „слобода самоће обезбеђује излазак из самоће”. Тај пут виде и апостол Павле, и философи Кјеркегор и Ниче и професор Ломпар. Они су, заједно са Сократом, и сведоци вере. Знају, верују и сведоче оно што је и апостол Павле веровао: да је „вера основ свега чему се надамо, потврда ствари невидљивих”.

Путописни есеј *Између нема их и били су* је и лиричан и уман и пијететан текст о трагичним српским јунацима чије је кости примила и напаћена афричка земља. Све је сажето у ингениозном наслову: од фамозног савременог сведочења *нема их*, до несавремене емоције *били су*. Наслов још истиче и Ломпарову мисао о „неуравнотежености људских и божанских корака”. Савремени клонови имају *зачејљене уши*, а несавремени трагични јунаци храбро срце и *божанску душу* којима се „одричу извесног ради још извеснијег”. Иако знају да „морају да умру”, њихов етос им налаже да „морају да почну”, цитира несавремени Мило Ломпар још несавременију Хану Арент. Натписе на гробовима српских јунака у Бизерти (Тунис) на Српском војничком гробљу изгинулих у Првом светском рату професор Ломпар не изговара „с тугом – *нема их*, него с поносом – *били су*”. Јер, путописац метафизичар не посматра гробове српских хероја ни натписе на њима „из срца ништавила ни са мотришта вечности, већ из зачудне димензије несавремености”.

Иако је тај натпис преузет са гроба Русиње Анастасије Александровне Ширинске, која се у Бизерту склонила од бољшевичког погрома, српском путописцу се учинио савршен за наслов свог есеја о посети Српском војничком гробљу у истом граду. Тако га је и доживео и изговарао над гробовима српских јунака. Овај натпис преписан даровитом руком и изговорен душом српског путописца постао је метафизички дар који се добија на путевима који кроз гроб воде. Дарује их мајка земља само несавременим трагичним јунацима.

У трактату *Bullshit* или *Fuck Nuance?* професор Ломпар проматра *несавременост* као тон *ејзисџенције*. Несавременост за њега није ни произвољна ни безначајна, него „представља начин на који у човеку постоји и одјекује – дух”. Дотле иде његова заинтересованост за несавременост да у дефинисању овог појма сеже од речника страних речи, преко продавница ретро робе, у којима, нпр. одевни предмети, имају вишу цену од савремених модних креација, до Ничеовог „тријумфујућег самопотврђивања”, да би закључио да *несавременост* напушта идеју о пратњи незаустављивог тока времена (као што то чини савременост), већ она кружно искривљује временску пратњу, „уврће човеково кретање и осећање живота на начин спирале, усмерава га негде иза свега што прожима час свести, пошто се у њој понавља оно што је прошло”.

Отуда, по Ломпару, само искуство несавремености „има снаге да одстрани кловна” из човека. Зато „нема искуства несавремености у којем је могуће пристати на кловна”. Несавременост је могућа само као изворно, појединачно, а савременост, као мода, као покрет, увек опште, масовно и опонашајуће.

Зато Ломпар сматра да књижевност, и све хуманистичке дисциплине које се заснивају на искуству несавремености, „постају стара роба”. Јер, књижевност, и друге уметности и наука о њима, прожима много тога несавременог, као што су осећања и њихове нијансе. Да би се до њих допрло, мора се имати „осетљиво чуло за нијансу у осећању и, истовремено, чуло за неопходност одлуке у животу”. Егзистенција моћи, коју креирају зли клонови, не хаје за осећање (сем за осећање новца и власти), поготово не хаје за нијансе осећања. Зато су све уметности „стара роба” за коју нису заинтересовани хедонистички, сувише чулни људи моћи и власти. Можда једино историја, за разлику од свих хуманистичких дисциплина, не губи на значају, јер је пишу победници у чијим рукама је сва моћ и „дах скандала увек голица ноздрве савремености”, каже Ломпар.

Оштроумно он уочава да се „духовна ситуација савремености разложила на половине који су били у егзистенцијалној међузависности. Дошло је до хиперумножавања изнијансираности у доживљају живота, у свим правцима, обухватила је сваку пору стварности, извитоперила се и постала извештачена јер је постала прикладан облик за лаж, у мери да је човека довела до неспособности за било какву одлуку или свест о њеној нужности: нијансирање се претворило у *bullshit*.” Тај и такав *bullshit* одговара блефирању, превари, лажи, говору без икаквог информативног садржаја, додворништву, моћи, дубокој везаности за савременост, моћ и хонорар, деформацију чула за нијансу, хипертрофију нијансирања, упрошћавање схватања живота, губљење осећаја за меру и нијансу, свођењем свега на псовку – *fuck nuance*. Пупчаном врпцом везани су *bullshit*, *fuck nuance* и *кловн* за плиткоумну савременост.

Овај трактат о губљењу осећаја за нијансу и дубину схватања живота професор Ломпар завршава питањима о вери и смислу ангажовања ако је свему око нас „одузета мера и сразмера искуства у чије име бисмо се ангажовали”: да ли је могућност побуне или било какав ангажман, као покушај да се „спасемо од доживљаја егзистенцијалног плутања”, без помисли на Бога?; у каквој би вези могли бити искуство несавремености и – Бог? Дубокоумна и забрињавајућа су ово питања, али не и песимистична. Јер, и Бог је несавремен, а верују у њега милијарде људи хиљадама година. Зар и највећи нихилиста и атеиста западноевропске цивилизације

није поручио: „Ако Бог не постоји, треба га измислити”? И стара српска мудрост каже: „Људи снују, а Бог одлучује”. Одлучио је да је несавремен и вечан. Корачамо, значи живимо.

Професор Ломпар промишља шаховску игру савремених и несавремених шахиста у постојећем савременом свету у свом трактату *Rook Sacrifice (Жрџивовање њоја)*. Шаховска игра сублимира дух времена и најдоминантнију борбу у њој. То је хладни рат до почетка 21. века када је, у посмодерном времену, наступио хаос скандала међу којима шаховска игра губи смисао. Појавом компјутера напосто је она нестала. У тој анализи Ломпар налази да је Фишер репрезент савремених шахиста, а Спаски несавремених. Следствено свом етосу опредељује се за несавременог Спаског. Аутор каже експлицитно да то чини „због хладног ветра епохалне усамљености” који струји из њега док „тоне у самоћу” и у игри и у својим шетњама „на очиглед свима”. Не оставља нас ни без информација што нема наклоности према Фишеру. Смета му његова неосетљивост, разметљивост, хвалисавост и склоност скандалима и новцу. Спаски је толико заокупирао осећајну сферу овог мислиоца да је и своју књигу компоновао према потезима на шаховској табли Спаског у игри са Ларсеном 1970. у Београду. Овај шаховски меч имао је 16 потеза до жртвовања топа. Толико есеј-трактата има и Ломпарова књига *Похвала несавремености*. Сваки есеј-трактат означио је шаховским представљањем потеза Спаског, од отварања до жртвовања топа. На крају трактата *Rook Sacrifice* и графички је представио ту шаховску игру фотографијом и шаховским ознакама сваког потеза. Уместо неминовног мата, који ће на крају доћи захваљујући маестралној игри Спаског, професор Ломпар нас матира закључком трактата: „Као што трагедија завршава катарзом, тако светло шаховске истине утешно покрива туробни дах егзистенције”. Ни спонтанијег и чвршћег тематско-мотивационог јединства философско-есејистичке књиге ни доследнијег матирања нисам доживео.

У погледу на шах, који имплицира и наш живот и наше активности, Ломпар види *подручје истине* и *подручје егзистенције*. У подручје шаховске истине спадају односи црних и белих фигура на шаховском пољу, њихове позиције, блокаде и све њихове комбинаторне могућности, равнотежа или неравнотежа у позицијама. Сам исход шаховске игре, припада подручју егзистенције. У њу се утапају све парцијалности шаховске истине. Није ли тако и са људским животима и још шире: са савременошћу и несавременошћу? Аутор овог трактата зна да „искуство аутсајдерства – као сведочанства о егзистенцији – не долази са победом него са поразом”. Спаски је то искуство носио у себи, а Фишер ће га стећи тек 1992.

када „пркосно и јавно плуне писмо Стејт департамента” у ком му условно нуде помиловање.

У дотицању шаховске игре са егзистенцијом Ломпар види да маштовитошћу шаховских потеза она прелази у подручје књижевности. Јер, и у шаху је „најважнији уметнички елемент, јер му подарује узвишеност”, каже он. Отуда је Спаски био „дубоко зароњен у Достојевског и Солжењицина”, према Џорџу Стејнеру, и знао наизуст Евгенија Оњегина, а имао маштовите потезе и бујну косу, па су га називали „шаховским Пушкином”, према Ломпару.

Сиварносџ се разлаже у нама, каже професор Ломпар у есеју-трактату *Селфи*. У њему он расветљава моменат „у којем се појављује несавременост *унуџар* савремености”. Тај моменат налази у појавама нашег свакодневног живота, само што сви немамо *духовно око* да то опазимо, иако има знакова за то. Уз то смо још несигурни у образложењу тог што видимо, јер га прати наше осећање да је то нешто чудно, посебно. Пита се аутор овог есеја: „Можемо ли претпоставити искуство несавремености као сасвим *присујно* искуство, као нешто што не стоји *йоред* времена него се разлистава *унуџар* њега?” Ломпар сматра да се стварност разлаже у нама, али некако маскирано. Савременост је у предњем плану, али само као кулиса: „увек везана за стање нашег духа, било као вибрантност наше мисли, било за титрај узнемираних нерава, несавременост уопште не мора да буде уочена”. Примећујемо је духом, а не појединачним чулима. Упоређује несавременост у савремености са болом у грудима. „Иако тај бол није смрт, у њему има нечега од смрти.”

У бескрајном пољу савремености аутор проблематизује чојекову сујету да свуда унесе себе и наводи више примера. „Неопходно је, дакле, унети сопствену фигуру у *рам сиварносџи*. То је нешто што има универзално име – селфи”, каже Ломпар. Унети себе у колоричан сусрет неба и мора при заласку сунца, над амбисом провалије, изнад окомите литице или на мосту – селфи за разгледницу, за албум, за фејсбук – све су то оквири савремености у које сујетни човек утискује себе. То утискивање зна бити и трагично, али се њиме не зауставља ни пожељна савременост ни неизлечива сујета у човеку. Селфи иде раме уз раме са *bullshit* и *fuck nuance*, тј. са кичом. „Јер, савременост хрли приватности: селфи је њен најаутентичнији траг у часу када је уноси у раван излог света”, каже професор Ломпар, па одмах додаје да је „селфи, као траг уклопљености у време, као последњи изум којим на себе обележавамо титрај времена, ствар наизглед безопасна, само један час у коме смо негде, у које смо захватили смиривање егзистенције у туђем

погледу на себе. Јер, *селфи* се увек појављује на неком излогу и на некој друштвеној мрежи”.

Селфи је увек везан „за задовољство лишено било каквог напора, уживање у сопственом посматрању: он је цизелирана страст вештачког стања. Оно ништа не може створити, јер са собом увек завршава: отуда је тривијално и приватно”. У селфију нема ничег несавременог. Било би га када би човек који је „извршио подвиг”, па престао да прича о њему и да га не показује другима, лично или посредно на мрежи. Селфи доживљаји учинили су то да нема личности у јавној свести савремених људи. Јер, каже Ломпар, „само је одрицање – од себе као програмског задовољавања себе, од лакоће непокрета, од гледања у равну површину света – нешто *сйваралачко*, јер је упућено негде далеко од себе, негде у несавременост: отуда је одсудно и универзално”. Тражи ли то од нас аутор књиге *Похвала несавременосйи* оно што од нас тражи и Бог?

Траже и аутор и Бог у последњем путописном есеју ове књиге *Свейлосйи у Потсдаму*. У претходном потезу је жртвовао топа (одрицање), у 16. припремио мат (савременост) и матирао противника (несавременост). Професор Ломпар почиње завршни, матирајући есеј максимом: „Ако духовна суштина савремености почива на заборау, онда у његовом темељу открива заборав Бога: као да је на делу – попут неке инверзије гласовите Паскалове речи – памћење света и свега, осим Бога”, а завршава овај есеј и своју књигу *Похвала несавременосйи* питањем: *Зачишо* је на Каравађовој слици *Неверни Тома* (коју је ставио на предњу корицу своје књиге) „светлосни центар постављен на Христа, зашто је светлост управљена ка њему, иако се слика зове по Томи, чија је глава у геометријском центру слике?” Одмах иза овог питања, са два *зачишо*, даје и кондиционалан одговор: „Одсуство поклапања у средиштитма Каравађове слике могло би бити мотивисано: то је почетак Томиног испаштања, увод у испаштање и несавременост модерног човека”. Уз персонално, нимало савремено признање: „Али, ту је и она светлост због које долазимо у Потсдам”, у ова два одговора крије се и јеванђелски и Паскалов и Ломпаров закључак да ништа не бива без Бога. Трансцендентална светлост исијава из Каравађове слике и обасјава нам пут због којег долазимо у Потсдам, али и из овог есеја *Свейлосйи у Потсдаму* професора Ломпара и његове књиге *Похвала несавременосйи*.

Шта све обасјава светлост у Потсдаму у истоименом есеју? Је ли то она светлост која прасне при изласку из густе и високе шуме између Берлина и Потсдама која нас ослобађа „запретаног страха и дрхтања у нама док спада оклоп модерне и медијске свести као невидљиви плод глобализацијских техника у нама”? Можда

обасјава и нашу помисао да је рушењем Берлинског зида срушен бедем између два света – Источног и Западног – и две свести? Смирује ли та светлост страх и дрхтање испаштања неверних Тома? Можда разгони и наше слутње шта ће доћи после рушења тог зида?

Да све ове дилеме разрешимо, помаже нам и ауторов соли-локвиј о књизи *Сећања* Лени Рифенштал и њеном „одвише личном потискивању кривице [...] властитог егзистенцијалног улога у злоделима фашизма”. Даје ли та светлост чистоћу берлинском небу или најчистијем берлинском језеру од свих језера која је путник посетио или светлост „светлокосом, белопутом, босоногом дечак-у светлог погледа [...] светао и непосредан као неки давношњи Словен” и његовом змају. Сија и бронзани кип Фридриха Барбаросе, оног који се сусретао с нашим великим жупаном Немањом при крсташком походу на Цариград и утопио се у реци. (Срећом не у Морави.) Ипак, божанска светлост најблагодатније сија са глатког чела Исуса Христа и набораног Неверног Томе на истоименој Караважовој слици. Јер, у њој се сусрећу вера и сумња, веровање без одлагања и са одлагањем и сусрећу у испаштању. Светло на њиховим челима и грудима је светлост Божје објаве.

Где има превише светлости, превише је и сенки, па и таме, посебно у злокобним местима. Потсдам је симбол пруског милитаризма. У њему је вила у којој су ђаволови апостоли фашизма 1942. донели одлуку о „коначном решењу”, али и дворач *Ciceliendorf* у коме је одржана Потсдамска конференција 1945. апостола победника на којој су донели одлуку о „коначном решењу” блоковске поделе. Иако је Труман урадио нешто попут Хитлера (наредио је да се баце две атомске бомбе на два многољудна јапанска града!), туристи не хрле да обиђу Труманове одаје у дворцу него Стаљинове. Потискују ли и они кривицу о личном одушевљењу геноцидом над људима у та два јапанска града? Светлуцају ли и њихове очи злим сјајем? Велику сенку баца марш совјетске војске 1945. која напушта Берлин поред споменика руској победничкој војсци на коме пише: „Отаџбина не заборавља своје хероје”, а председник Руске Федерације диригује свечаним оркестром, иако то нико од њега није тражио. Имамо и ми таквих „тријумфа” у сасвим непосредној савремености?

Нису ово само велике сенке него и иронија и гротеска великог зла. Када су се зли клонови одрекли Бога, заборавили су „да се свет вредности који подразумева склад или одржив однос, или дубокосежне противречности између истине и лепог и доброг – мора изнова утемељити”. Будући да су они апостоли зла, по инерцији, следствено својим ђаволским јеванђељима, они утемељују:

сатанизам, неофашизам, неокомунизам, неоколонијализам, глобализам, мултикултурализам, империјална правила уништавања породице, религије, нације, читавих народа и држава, планиране миграције, хомосексуализам, родну равноправност, вештачку интелигенцију, вештачку храну, клонирање... – речју, њихов *Нови ѿоредак хаоса и зла*, без изнова успостављених вредности света.

Философ Берtrand Расел констатовао је сав трагизам рушења вредности света, а неуспостављање нових овим речима: „[...] и тако је свет очишћен не само од Бога као личности него и од Божје суштине као идеала коме човек треба да служи [...] због простачког и некритичког тумачења ваљаних учења, човек је остављен без икакве унутрашње одбране од друштвеног притиска”. Професор Мило Ломпар потпуно је сагласан са Раселовом констатацијом и трага за изналажењем решења да се изнова утемеље вредности света. Непорециво закључује да је савременост оличена у друштвеном притиску којим се безнадежно „попуњава одсудни садржај егзистенцијалног саобраћаја” међу људима. Једино искуством несавремености могу се изнова утемељити вредности света. Својом философско-есејистичком књигом *Похвала несавремености* Мило Ломпар дао је одличне смернице њиховог утемељења.

Барселона, новембар 2023.